

Belge: Kürdistan Ayaklanması

Serhat Bozkurt & Mesud Serfiraz

Aşağıda günümüz Türkçesi'ne çevirerek yayınladığımız “Kürdistan Kıyâmı (Ayaklanması)” isimli broşür Abdurrahman Bedirhan tarafından 1900 yılında yayınlanmıştır. Broşürün Latin harflerine çevrilmiş transkripsiyonu araştırmacı Malmîsanij tarafından hazırlanan *İlk Kürt Gazetesi Kürdistan'ı Yayımlayan Abdurrahman Bedirhan (1868-1936)*¹ isimli kitapta yayınlanmıştır. Orijinal metnine sahip olmadığımız bu önemli kaynağı, biz de mezkûr kitapta yayınlanmış halini esas alarak günümüz Türkçesi'ne çevirdik. Cizîra Botan'ın meşhur Mir'i Bedirhan Bey'in oğlu olan Abdurrahman Bedirhan 1898'de Mısır'ın başkenti Kahire'de yayımlanmaya başlanan *Kürdistan* gazetesinin beşinci sayıdan sonra yönetimini üstlenmiştir. Ağabeyinden devraldığı yayıncılığın yanında *Kürdistan* gazetesindeki yazılarıyla da dikkat çeken Abdurrahman Bedirhan'ın bu yazıların bazılarında özellikle Kürt-Ermeni ilişkilerine eğildiği ve mevcut marazi durumu eleştirerek daha dostane ilişkilerin geliştirilmesi için çaba harcanması gerektiğine vurgu yaptığı

1- Malmîsanij, *İlk Kürt Gazetesi Kürdistan'ı Yayımlayan Abdurrahman Bedirhan (1868-1936)*, Vate Yay., İstanbul 2009, s. 163-179.

görülmektedir. Dönemi açısından düşünüldüğünde pek tesadüf edilmedik bir yaklaşıma sahip olan Abdurrahman Bedirhan 1899'da *Kürdistan* gazetesinde yayımladığı bir yazısında aynen şöyle demektedir:

*“Ermeniler de Kürtler gibi mazlumdurlar; fakat onlar özgürlükleri için kendilerini feda ediyorlar. Kürt cabilleri bilgisizdirler, Ermenileri öldürüyorlar. Bu durum Kürtler için çok kötüdür. Âlimler onlara bunun katillik olduğunu söylemelidirler. Kürtler bu günabtan sakınmalıdır. Kürtler Ermenilerle birlikte, sultanın üzerlerine gönderdiği memurları başlarından atmalıdır. Mazlum Ermenilerin imdadına gideceğimizi, gidip onları öldürüyorsunuz. Bu çok günah ve çok utanç verici bir durumdur...”*²

Aşağıda sadeleştirerek yayımladığımız “Kürdistan Kıyâmı” başlıklı yazısında da Abdurrahman Bedirhan, Kürdistan'da devam eden karışıklıklardan hareketle Kürt-Ermeni ilişkilerindeki bozulmalara değinirken özellikle Osmanlı Devleti'nin ve memurlarının uygulamalarına yoğun eleştiriler getirmektedir. II. Abdülhamit'in kötü gidişatın baş sorumlusu ilan edildiği yazıda eleştiri oklarının yoğunlaştığı bir diğer hedef ise Hamidiye Alayları olmaktadır. Kuruluşundan icraatlarına kadar somut isimler verilerek eleştirilen Hamidiye Alayları'na o gün itibarıyla böylesi eleştiriler getirilmesinin büyük bir kıymete haiz olduğu muhakkaktır.

Kürdistan Ayaklanması

Yazarı: Bedirhan Paşa oğlu Abdurrahman

Sene: 1318/1900

Kürdistan'da beş on seneden beri insanlığı yaralayan o dehşet verici çatışmalar (kıtâller)³ meydana geliyor. Ermeniler feryat ediyor. [Osmanlı] Hükümeti, o tembel, o cahil [Osmanlı] Hükümeti feryat ediyor. En garip olanı, [yabancı] devletler, dünyanın her tarafında akan bir damla kanı kendi menfaat kaynaklarına akıtmak isteyen o [yabancı] devletler feryat ediyor. Hangi taraf haklı, hangisi haksız, kimse anlamıyor. Biri bağırır, öteki çağırır, kimi kaçır, kimi kovalar. Kısaca: Mağdurunu sorsalar, gaddar kendini gösterir.

İşin gerçeği şu ki Ermeniler de, Osmanlı Hükümeti denilen engizisyon

2- Age, s. 28.

3- Yazar yazının genelinde yaşanan durumu tanımlamak için kıtâl kelimesini kullanmıştır. Kıtâl, sözlük anlamı itibarıyla “vuruşma, birbirini öldürme; savaş” biçiminde tanımlanmıştır. Biz çeviride kıtâlin karşılığı olarak çatışma sözcüğünü kullandık. Bu anlamda çatışma olarak geçen yerlerin orijinal nüshada kıtâl olarak yazıldığına bilinmesini isteriz. (y.h.n.).

mahkemesinin akıl dışı istibdadı altında ezilen Makedonyalılar, Rumlar, Bulgarlar, Araplar gibi bağımsızlık iddiasına, hayırlı bir yaşam talebine yeltendiler. Bu arzunun ortaya çıkış tarihini uzun uzun anlatacak değiliz. Son arzularını Berlin Konferansı'nda fiilen gösterdiler. Ancak iş basılmış ve o alev saçan ateşin üzeri oldukça yoğun bir unutmaya külü ile örtülmüştü.

Fakat ne yazık! Osmanlı Devleti memurları arasında Ermenilerin bu niyetinden haberdar olacak birileri çıktı. Bu büyük kerem sahipleri ötede beride mesele üzerine derinlemesine araştırmalara koyuldu. Ermenilerde zaten bir galeyana eğilimi vardı ancak dediğimiz gibi üzeri örtülmüştü. “Her ke zehm hored elbette figânî dared”⁴ ancak cahil memurlar iftiralar ile makamlarını güçlendirmeye başlayınca Ermeniler de önce Erzurum'da “mademki isyan etmediğimiz halde asi sayılıyor, biz de elimizden geleni yaparız” diyerek işe başladı ve bilinen “Kilise Vakası” meydana geldi.

Türkiye'de kötülük kadar bulaşıcı bir şey yoktur. Bir memur bir fesat icat ettiyse onu duyan bütün rezil memurlar aşırı kıskançlıkla o kötülüğü taklit etmekten geri durmazlar. Her taraftan, “Efendim Ermenilerde şu kâğıt bulundu; filan Ermeni filan dükkânda ah ne olacağız demiş; değişik yerlerde itibarlı filan Ermeni her ne kadar bir şey dememiş ve kendisinde bir şey bulunmamış ise de, bulunma ihtimali mümkün olduğundan filan yere sürgünü ve uzaklaştırılması münasip gibi mütalaa olundu...” şeklinde yaygaralar işitilmeye başladı. Hatta Anadolu'nun hiç Ermeni bulunmayan bir yerinde bir valinin Müslüman ve Rumeli Beylerbeyi rütbesine sahip birisini Ermeni prensliği iddiasıyla zorlayıp, ezmeye teşebbüs ettiği kulağımıza geldi. Ermeniler, isyanda ve isyan hilelerinde Bulgarlar ve Makedonyalılar kadar yetenekli değildir. Düşünce olarak da onlar kadar medeni bir hale gelemeler. Bu kargaşalıkta o zavallılar da hemen “ya, demek biz de önemli ve bir devleti bu kadar meşgul edebilecek insanlarmışız” diye fesadı arttırmaya koyuldular. Bunun üzerine önce valiler tarafından sert tehditlerle ardından da halk tarafından fiili darp ve öldürmelerle derilerine kadar soyuldular.

Bâb-ı Hâli,⁴ ne garip bir hareket tarzı izlemiştir! Anadolu'yu ve Kürdistan'ı soyup soğana çeviren memurlar - ki onun vefalı kucagında yetişmiş, büyümüştü- o vefalı çocuklar, babalarını, yani badanasının rengi kadar fikrî çareleri de sararmış olan o Bâb-ı Hâli'yi hiç unuturlar mıydı! Rahmet ve şefkat ummanı, adalet ve mürüvvet okyanusu olan Osmanlı ülkesinde kâh “hizmet etmek” kâh “ilacını bulmak” kâh “cezasını çekmek” kâh “görüşmek” kâh “tehdit” kâh “hediye” denilen ve ceza kanununda - hangi cesaretle! - rüşvet adı verilen latif tarzla Ermenilerden alınan kurtuluş

4- “Yarası olan figan eder” anlamında Farsça bir cümle. (y.h.n.).

5- Yazar, Osmanlı bürokrasisinin merkezi olan Bâb-ı Âli (Yüce Kapı) yerine Bâb-ı Hâli (Boş Kapı) tabirini kullanmakta ve bu kelime oyunuyla çürümüş Osmanlı bürokrasisine göndermede bulunmaktadır. (y.h.n.).

fidyeleri müzayedelere ve Bâb-ı Âli'deki memurların hamilerine mahsustu. Fakat Padişah ne yapıyordu? Padişahın bu durumlardan haberi yok muydu? Bu durumlar ki, neticesi öyle Van mektupçusunun iki çift kedi göndermesiyle ortaya çıkan sonuçlarla kıyaslanamazdı. Bunun sonucu, ülkenin önemli bir kısmının daha elden gitmesi, Kürtlerin ortada kalması ve Osmanlı ülkesinin Rumeli'den daha dehşet verici belalarla bölünmesi gibi şeylerden ibaret olabilirdi.

Padişah'ın bu konudaki tutumunun bugüne kadar tamamıyla anlaşılamadığını söyleyebiliriz. Gerçekte Ermenilerden canını feda eden insanlar bulunmasını göz önüne alarak ara sıra genel af ile onların gönlünü hoş etmek ve bu şekilde [Osmanlı] Hükümeti'nin manevi kuvvetinin kalbine bir kahır hançeri vurmaya gibi şeyler hayal meyal belirliyse da Rusya müdahalesinin önemsizliği "İstanbul Vakası"nda Abdülhamit'in korkak tavrı, sonra "İstanbul'da bir iki balıkçı Ermeni'den korktuk bir şey yapamadık, bari siz Kürdistan'da ne yaparsanız yapınız" diyerek Kürdistan'da çoğunluğu mazlum ve günahsız olan çoluk çocuğu kırdırmak arasındaki dengesizlik akıllara durgunluk verir.

İşler böyle yürümekte devam etti. Ufak tefek çatışmalar, kargaşalıklar kendini gösterdi. Bunlar merkezi hükümete olduklarının tam tersi şekilde yansıtıldı. İşin pek ileri varmakta olduğu ve İstanbul tarafında da olaya dair bazı tehlikeli noktaların keşfolunabildiği yolundaki işaretler ile büyük ihtimalla ve benim güçlü tahminime göre Padişah'ın şahsi öfkesi fena halde tahrik edildi. İşte o zamanda işe Zeki Paşa müdahale etti. Paşa, ufak tefek olayları büyük bir önemle araştırıyordu. Müşirlik nedeniyle o da iyi bir insan olamazdı. Fakat mübarek de yağmacılardan. Hem de öyle bir kaza merkezindeki talanla yetinecek bir mutasarrıf parçası, vali yamağı değildi. O hem geniş hem de nispeten daimi bir altın ve gümüş kaynağı açmayı amaç edinmişti. İstanbul'da ne yaptığını bilmeyiz (Orasını Adana'ya sürdürdüğü özel kâtipi zavallı Nazım Beyefendi bilir). Her ne yaptı ise yaptı. İstanbul, bundan iyi ve sadık bir müşir olamayacağına dair güvenini küçücük bir teşebbüs ve deneme sonucunda ihsan ediyordu. İşte böylece karanlık bir gecede çakan belalı şimşekler gibi nice karışıklıklar Dördüncü Ordu havzasında ortaya çıktı. Ortalık kan ağlıyordu. Dünya tarihinde bu kadar mantıksızlık bu kadar delilik görülmemiştir.

Kürdistan, tek mil kâinatın tımarhanesi olsa yine de bu kadar acayip durumlar yaşanmazdı. Hem zalim mağdur oluyordu hem mazlum. Zeki Paşa, hem bir kısım Kürtleri hem Ermenileri eziyordu; hangi tarafın hücum ettiği hangi tarafın mağlup olduğu anlayamıyordu. Zeki Paşa, öncelikle merhum Müşir Şakir Paşa'nın pek hayırlı bir maksatla oluşturulmasını tavsiye ettiği Kürt Hamidiye [Alayları] mensuplarını ele aldı. Bu alaya mensup olan herkesi Papa'nın altı yüz sene evvel sahip olduğu imtiyazlarla donattı, ayrıcalıklı kıldı. Mesela bunların hiçbirisi hiçbir mahkemede yargılanamazdı. Askeri mahkemeler askerliklerini tanımazlıktan gelir; mülkiye mahkemeleri bunlar askerdir diye yargılayamazdı. Zeki Paşa,

Padişah'tan aldığı izinle bu alayları böyle sorumluluk dışı ve serbest kıldıktan sonra her birini bir tarafa saldırttı. Dünyanın en tehlikeli, çünkü en çok korunan, en zalim ve en haydutları olan bunlar -ki taşıdıkları çirkin Hamidiye ismi bunun ispatıdır- önlerine gelen Ermeni, Kürt ve Türk köylerini haksız yere tahrip edip yolcularını katletmeye ve soymaya başladılar. Bunlar yani Kürtlerin rütbelileri, yaptıkları bu eşkıyalıktan elde ettikleri bu haram kazancın önemsiz bir kısmını kendilerine alıyorlardı, böylece zengin olduklarına inanıyorlardı. Sonra her millette kötü insanlar bulunabileceği gibi Kürtlerin en fenalarından seçilen bu kişiler işledikleri cinayetlerin cezasını görmeyeceklerini bildiklerinden namuslu Kürtlere dahi meydan okuyorlardı. Bu meydan okuyuş onlara övünç veriyordu. Zeki Paşa'nın Nemlizadeler kılavuzluğunda bankada biriken iki yüz otuz bin lirası bu utanç verici övünçün değersiz bir mahsulüdür. Şakir Paşa son defa Kürdistan'dan geçtiğinde bu miktar yüz elli bin lira civarındaydı ve Erzurum'daki Sabri Efendi kılavuzluğunda Trabzon'a yatırılıyordu. Bir de Zeki Paşa, kendi başına Hamidiye alaylarını vergi ödemekle yükümlü tutmuştur. Bu mutlak ayrıcalıklara ulaşanlara saldırmak için, değilse saldırıdan korunmak arzusu ile aşiretler, mensuplarını Hamidiye Alaylarına kaydettirmek konusunda büyüklüklerine göre beş yüz liradan iki bin liraya kadar para ödemektedirler.

Buraya kadar anlattıklarımızda iki üç yön vardır ki, bunların uydurma sayılmasını istemeyiz. Hamidiye Alayları hata işlemez kabul edilir. Bunlara ceza verdirilmez ve şimdiye kadar hiçbiri ceza almamıştır, demiştik. İnanmayanlar varsa Kulihan ve Rızo Beylerle Emin Paşa maddelerini incelesin.

Kendi eliyle Müslüman, Hıristiyan kırk beş kişiyi katlettiği, birçok kaza ve nahiyeye merkezinde yıkmadığı ev, saldırmadığı ırz kalmadığı delil ve şahitlerle sabit olan Rızo denilen yaratığın altmış süvariyle Bitlis'e geldiği; belediye dairesinin önünde birtakım fukaraya para dağıtıp bunlar tarafından “yaşa” diye alkışlandıktan ve kendisinden davacı olan dört beş bahtsız öldüresiye darp ettikten sonra bir iki gün zevk ve eğlence ile meşgul olup Hükümetin semtine uğramadan yerine döndüğü, o zaman Bitlis'ten aldığımız ve yakında İngilizce ve Fransızcasını yayınlayacağımız önemli ve ayrıntılı bir mektuptan anlaşılmiştir.

Bitlis sınırı ile Hasankale arasında bir köyde yirmi yedi Müslüman Kürdü ve sekiz on Müslüman çocuk ve kadını katlettiği halde Kulihan Bey'in Erzurum çarşısında nargile içtiğini ve kendisinden zerre kadar hesap sorulmadığını bir akrabasından aldığımız mektupla herkese ilan edebiliriz.

Emin Paşa'nın Van civarında yaptığı dayanılmaz zulümlerden - çok ilginç ama! - bizim [Osmanlı] Hükümeti bile utandı. Utandı diyemeyiz, korktu. Adamı, izzet ü ikram ile sürdü; sonradan affedildiği haberini aldık.

Merkezi Hükümet yani Bâb-ı Âli ve daha doğrusu Abdülhamit ne yapıyor? Zeki Paşa'nın Bâb-ı Âli tabiriyle düşüncesiz Ermenilere haddini bildirmesi veya Diyarbakır, Sivas, Trabzon valilerinin onları tenkil6 etmesi memuriyetin vebibelerindendir diyelim. Ve işi ince eleyip sık dokuyalım. Hakikaten Ermeniler veya gerçekte onlardan mazlum olan birtakım temiz Kürtler gerçekten asidir zannedelim. Üzerlerine asker sevk olunsun, Hamidiye Alayları gönderilsin, ne olursa olsun, haydi bunlar hükümetin vazifesi kabul edilsin ya halka ne oluyor? Halk niçin işe müdahale ediyor? Bunlar neye müdahale ettiklerini, ne için müdahale ettiklerini biliyorlar mı? Dinimize, milli onurumuza saldıran düşmanlarımıza mı hücum ediyorlar; halk böyle bir düşmana müdahale edecekse buna İstanbul'dan başlamak gerekmez miydi? Mesela Rusya Elçiliği Baştercümanı büyük Osmanlı saltanatının hayrını isteyen Mösyö Maksimof cenapları Banka Vakasını⁴ bizzat bastonuyla idare etmemiş miydi? Bir neferimizi tokatlamamışlar mıydı? O anda Tercüman Bey, o uğursuz elleriyle Muhammed'in⁴ pak kalbine tokat atmak haydutluğunda bulunmamışlar mıydı? Niçin sadık halkımız o zaman işe müdahale etmedi? Edemezlerdi; bu hükümet ahalinin değil genel bir meseleye katılım ve müdahalesini, kendi işini görmesini bile istemez. Ve kendi için "ben haksız yere zarara uğradım" deme cüretini gösterenlerin kanının son damlasını içerek onu cezalandırsa bile yetersiz bulur. Bu öyle akılsız, hissiz bir hükümdür. İşte Abdülhamit denilen halife böyle bir hükümet meydana getirmiştir. Sonuçta ahali kan yutarak bu vakayı da seyretti. Zira Müslümanlar emindir ki, halifeleri nazarında onlar Ermenilerden, Bulgarlardan, Yunanlılardan, Karadağlılardan daha kötüdürler. Çünkü biz onlara kırdırıldık, onlara biz bir şey yapmadık. Girit'te halkın çoluk çocuğu Yunanlılar tarafından darp ve katledildi. Irz ve namusları ayaklar altına alındı. Sonra hilafet merkezine –yani İstanbul'a- gelenler zebanileri ağlatan bu zulüm yetmezmiş gibi Abdülhamit tarafından Trablusgarp içlerine sürüldü.

Asıl konumuzdan uzaklaştık: Kürdistan işi böyle değildi. Ermenilerin acizlerine –dikkat et ey okuyucu, acizlerine diyorum, **Unciyan Apik**,⁹ Çayan Elbas, Dadyan Artin¹⁰ ve diğerleri gibi Madam Maksimof'la saat beş çayı

- 6- Tenkil: 1. uzaklaştırma. 2. tepeleme. 3. ibret olsun diye cezalandırma. Bkz. Mehmet Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Say Yay. İst. 2008.
- 7- Osmanlı Bankası Baskını (26 Ağustos 1896): Galata'da bulunan Osmanlı Bankası Genel Müdürlüğüne, Taşnaksutyun hareketine bağlı 26 kişilik Ermeni komitacının yaptığı baskındır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Edhem Eldem, "26 Ağustos 1896 'Banka Vakası' ve 1896 'Ermeni Olayları'", *Tarib ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, Sayı: 5 (Bahar 2007), s. 113-146.
- 8- Muhammedle Mehmetçik de denilen Osmanlı askerini kastediyor olabilir. (y.h.n.).
- 9- Unciyan Apik: Zengin bir Ermeni tüccar. Hınçak Komitesine yardım etmediği gerekçesiyle Galata'da katledildi. Bkz. Sâmiha Ayverdi, *Türkiye'nin Ermeni Meselesi*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2007, s. 47
- 10- Artin Dadyan Paşa (1830-1901): Hariciye başta olmak üzere çeşitli memuriyetlerde bulunmuş Ermeni asıllı Osmanlı Diplomatı. Bkz. Hüdavendigâr Onur, *Ermeni Portreleri*, Burak Yayınları, İstanbul, 2000.

içen ve kasaları altınla dolu olan kudretli kişilere demiyorum- acizlerine karşı halkın yaptığı bazı saldırılara [Osmanlı] Hükümeti göz yumdu. Ayrıca saldırıların olduğu yerlerdeki memurlar, saldırıları açıkça yazmıyordu. Yani yazmamakla yükümlüydüler. Bir taraftan da Merkezi Hükümet, aşığına üstü örtülü bir şekilde kendisiyle birlikte olma imkânı vermek için derin bir uykuya dalmış gibi görünen bakire misali isyanla ilgili gelen bildirimlere daima “Ahalinin emniyet ve asayîşi ihlal etmesine izin verilmemesi ve meydana gelen olayların kolluk kuvvetleri ve ihtiyaç halinde askerlerce bertaraf edilmesi, durumun Başkomutanlık makamına da bildirildiği” şeklinde cevap yazar oldu. Bundan maksat neydi? Bu Hükümet ne suretle olursa olsun halkın müdahalesini çekemezdi. Bu bir özür dileme miydi? Asla! Çünkü özür dilemeyi utanan, suçunu anlayan hükümetler yapar. Ya neydi? Galiba Kürtlerin asabiyetine ve her türlü ihtimale karşı şahsi bir suyuna gitmeydi. Evet böyleydi. Kürtlerde hayat pek ucuzdur. Bir kısmı vardır ki Hükümetin bunca yıllık çaba ve gayretiyle son derecesine varmıştır. Onların istenmeyen bir galeyanına müsaade etmektense Ermeniler ve bütün din ve devlet düşmanları hakkındaki nefretini pekiş-tirmek ve bazı fukara ve cahilleri kendilerinden daha düşkün ve fakir olanların tavuk ve koyunlarıyla tamahlandırmak dâhice bir diplomatlık değil miydi? O da bu diplomatlıkla dört milyon nüfusu yedirme başarısını göstererek mutlu oldu ve olmaktadır.

Bir de, Kürdistan ve Anadolu'da çatışmaya halkın katılımına bir yön daha vardır. Devlet memurları ahalinin yolundan gitmeye mecburdur. Ya görevden alınır mı? Sadrazamin uşağı Hacı Ağa'ya Mutasarrıf Bey daha dört ay önce beş yüz lira vermişti. Mühürdar Said Beyefendinin yalısına serilmek üzere Mektubî Bey ile yüz elli liralık halı ve seccade göndereli daha iki [gün/ay] olmuştu. Ya zavallı Vali Paşa'ya ne demeli? Dün özel kâtipi¹¹ ... Bey bankadan bin altı yüz liralık poliçe almıştı. Bu para yakınlarından ...¹² Bey'edir. Ah, Derviş Paşa da vefat etti. O olsaydı Vali Paşamız bu kadar icraatsız mı kalırdı? Bir de Müftü Efendi filan aşiretin düşmanıdır. Meclis azasından Zülfikar Paşa'nın filan kaza erkânıyla arası bozuk, Vali Paşa bunları da –siyaseten!- idare edeceklerdi. Bundan dolayı İstanbul'a yumuşak bir şekilde cevap yazılmıyordu. Bâb-ı Âli'nin kendiliğinden gönderdiği bir mektupçu¹³ birden bire bu sır sembollerine aşına olamazdı. Öncelikle Trabzon'a kilerci yardımcısı olarak alınıp daha sonra mühürdarlığa ve sonra da özel kâtipliğe terfi edilen ...¹⁴ Bey yüksek rütbenin birinci sınıfıyla ve ikinci Osmanî ile hani şu rahmetli Kemal Bey'e de bu kadirşinas devletin bağışladığı nişan ile mektupçu olmalıydı.

11- Burada bir kelime okunamadı

12- Burada bir kelime okunamadı

13- Nezaret, vilayet veya diğer resmi dairelerde yazı işlerini idare etmekle vazifeli en büyük memur. (y.h.n.).

14- Burada bir kelime okunamadı

İşte çatışmalara, yağmalara ahali böyle müdahale etti. Bu müdahalelerin şiddetli ve elim etkisinin bir gün kendisine de yansıtacağından Abdülhamit de şüphe etmesin. Zaten o ne yaparsa kendi aleyhine yapar. Dünyada onun kendine ettiği fenalığı, hiç kimse, hiçbir muhalifî, hiçbir düşmanı yapamadı. Kulağın çınlasın ey Peterhof Sarayı!¹⁴

Bu noktada hükümetin “büyük” bir mahareti vardır ki belirtmeden geçemeyiz. Bugün Ermeni çatışması ve yağması olan yerlerden hiçbirinde halk zengin değildir. Hiçbir fert çatışmalardan önceki durumundan ileride değildir. Her birinin her zaman olduğu gibi ayakları çıplak, yediği taşlı bulgur ve giydiği değersiz bir abâdır.¹⁶ Ya bunların uydurdukları ufak tefek şeyler ne oldu? Bal tutan parmağını yalamayacak mıydı? İşte o bulaşık ballar da bu midesiz murdâr hükümet tarafından yalandı. Hatta o esnada hükümet, bal tutanlardan bir kaçının parmaklarını da ısırdı, kemirdi, yuttu.

Çatışmalardan önce Diyarbekir'deki genel zenginlik durumu çok daha iyiydi. Şimdi ise mahvoldu. Müslümanlar da ithalat ve ihracata cesaret edemez oldular. Daha iki sene önce, Diyarbekir'e iki saat uzaklıkta bulunan Bismil köyünde Hamidiye fertleri ile ahali arasında çıkan muharebenin ayrıntıları İngilizce ve Fransızca'ya çevrildiğini söylediğimiz mektubun içerisinde bulunmaktadır. Tüccar nasıl iş yapmaya cesaret eder? Sivas büsbütün yok oldu. Harput vilayet merkezi bir köyden kötüdür. Gücü yeten Müslümanlar İstanbul'a, şuraya buraya evlerini taşımışlar, Ermenilerin kaçabilenleri Rusya'ya, Romanya'ya kaçmışlar, kaçmayıp kalanlar ise on iki saat yol gitmeye maddi gücü olmayan fukaralardır. Bunlardan oluşan memleketlerde zenginlik ve refah olur mu?

Bitlis kara taşlarla korkunç bir mezar; Erzurum binalarının en mamûru olan askerî kışlalarıyla “zulmün” askerî karargâhıdır. Namuslu valiler kederli ve kirgin; namussuzları –ki çoğunluğunu oluşturur- ise durmadan zulüm ile meşgul. Müslüman kadınlar tesettür için bez bulmaktan aciz, her yerde her fert ağlar, zalim ağlar mazlum ağlar, fakir ağlar zengin ağlar, baykuşlar ağlar, cansızlar ağlar. Orada güneş, o büyük feyiz, güya fukarayı yakmak için doğar. Mehtap bir katile yol gösterir. Yıldızlar şaşkın şaşkın bakar; ufuklar kederlenir bu sırları bilmekten.

Ey Abdülhamit, ey padişah, ey halife, ey Allahın gölgesi olacak alçak, bu hal nedir? Bu milletin yüzüne bir ümit güneşi doğmayacak mı?

Âlemde biziz şimdi ezeli sözü söyleyen
Ya Rab kerem et, daha ne kadar sürecek minnet etmek

15- Peterhof Sarayı: Rus Çarı I. Petro tarafından 18. yüzyılın ilk çeyreğinde St. Petersburg'da inşa ettirilen görkemli saray. (y.h.n.).

16- Abâ: yünden yapılmış kaba bir giysi. (y.h.n.).

III

Ey ne olacak? Bu hal devam edecek mi?

Hastalığı ölüme tercih etmek vatanseverlik zaafıyla biz, genellikle bekayı yani bu halin devamını da isterdik. Fakat bu kabul edilebilir midir? Doğanın kanunu böyle bir devama uygun mudur? Rusya Osmanlı Devleti'nin kendi kendini çürüterek mahvolacağını yani durup dururken feth olunacağını ümit ediyor. Bu hal biraz daha devam ederse bu ümidi gerçekleştirebilir. Rusya bize mesela bundan yirmi sene önce yani savaştan beş sene sonra bir ordu gönderseydi, vatanımızı ve topraklarımızı çiğnerdi ve alırdı. Hâlbuki Mösyö Nelidof'tan¹⁴ başka hiçbir kişiyi göndermeyerek bugün aklımızı, namusumuzu, geleceğimizi, dinimizi, siyasetimizi ve ruhumuzu fethetti... Bu durum devam ederse fethin sonucu yani yakında maddi açıdan teslim planı uygulanacaktır. Fakat bize öyle geliyor ki bu durum öyle devam etmeyecek ve en büyük parçayı bir kuzey ayısı yutmayacak ve herhalde tasvir etmek Lafonten'e yakışan bu genel ziyafetin mûsikası pek ahenksiz, pek şamatalı olacaktır.

Asıl konumuz genel siyaset değildir. “Kürdistan Ayaklanması” demiştik, onu tasvir edelim.

Kürdistan bu halde kalabilecek mi? Kalamayacaktır.

Diyarbakir ve Cezire tarafları valiler tarafından pek acınacak bir hale getirilmiştir. Kürtler de Arnavutlar gibi okşamakla başlayıp tokatla biten dereceli bir uyuşukluğa kabiliyetli değillerdir. Irak'ta Bağdat, Diyarbakir ve Musul valilerinin Yezidane zalimlikleriyle çok büyük facialar meydana gelmektedir. Bu facialara duyulan tepki ise ahalinin artık birbirini yemekten pişman olmalarından anlaşılmaktadır.

Zeki Paşa her yaz mevsiminde ava çıkar gibi birkaç Ermeni avı tertip ediyorsa da iş soğudu. Eğer bu sene Rusyalı Forş ve Antranik adlarında iki meşhur Ermeni bozguncusu Sason'da ortaya çıkmasaydı ahali yerinden kıpırdamayacaktı (Sunduğumuz mektubun tercümesine bakınız).

Her sene her taraftan pek çok Hamidiye heveslileri ortaya çıktığı halde, bu sene Van tarafında birkaç kişiden başka o hevesi gösteren olmadı. Herkes din ve milletin hakiki düşmanının o her memleketin ortasındaki hükümet konaklarında oturduğunu anladı.

Hükümet ise bu anlayışı anlamıyor veyahut Rusya'nın suyuna giderek anlamak istemiyor. Ve Rusya'ya hoş görünmek için her fenalığı devam ettiriyor. İngiltere denilen “hikmet ve akıl” ile bizim ne münasebetimiz vardır. Onun artık, bizim bekamız, mutluluğumuz ve geleceğimizle ilişkisi kalmamıştır.

17- Rusya'nın o dönemdeki İstanbul Elçisi. (y.h.n.).

Kürdistan'ın her tarafında birçok insan hükümet merkezinden zulümle uzaklaştırılmışlardır. Bunlar düşmanları olan cahil aşiret fertleri tarafından adliye ve mülkiye memurlarına verilen üçer beşer kuruş rüşvetle, beş yüzer ve biner kişi olarak, bölüm bölük gıyabi mahkûmiyet ile mahkûm edilmişlerdir. Bunların tümü dağlara ve ...¹⁴ dağılarak gelip geçenlere sarkıntılık etmekle ve hükümet merkezinde bulunan çocukları ve torunları ise babalarının intikamını almakla geçinmektedirler.

Kürdistan'daki ulema pek gözü açık adamlardır. Hükümet merkezinden gönderilen müezzin bozuntusu ve vaizleri huzurlarına kabul etmeye tenezzül etmezler. Bu ulemeden birçok kişi de hükümetin zulmüne uğrayarak oraya buraya sürülmüşlerdir. Var olan duruma kayıtsız kalmıyorlar. Bunlardan her birinin nüfuzuna hiçbir kuvvetin nüfuzu eşdeğer değildir. Zira Kürtlerin nazarında her biri birer manevi kuvvet olarak kabul edilir. Bu adamlar hem kendi başlarının çaresine, hem de fukara Kürtlerin bu zulüm ateşinden çıkmasının çarelerine bakıyorlar. Eğer hükümet, bu ifadelerimizle “oralarda ne kadar namuslu ulema ve şeyhler varsa toplayıp sürgüne gönderin” diye vilayetlere genelge gönderirse, her zamanki gibi amacının aksine bir sonuç doğuracağını o anda görür.

Hamidiye Alayları da usandı. Yıkılacak ev kalmadı. Zeki Paşa yavaş yavaş kendi şahsı hakkında hükümete şüphe verme politikasına yöneldi. Bu politika pek adi ve eskimiş bir politika ise bizim hükümetimiz onu evirip çevirmez. Onu arzu edildiği gibi kabul eder. Kim bilir, belki de Zeki Paşa'nın bu yeni mesleğinde makamını korumaktan başka bir amacı da vardır.

Hamidiyeli Rızo'nun biraderi, geçen savaşta da Muş'a kadar gelen yirmi kadar Rus süvarisini, karşılayarak orada koruyan bir kişidir. Hatta bazı Ermeni bozguncularını dahi para ile korur ve sınırda da pek çok bulunur.

Şu önemli ifadeyi hükümet bir not etsin.

Kürtlerin pek az olan bu gibi alçakları Rusya lehine ve pek çok olan büyük ve soyu temiz kişileri de din ve namusları lehine olarak, daha fazla zulüm ve kötülüğe tahammül edemeyeceklerdir. Bu tahammülsüzlük ise tamamen ve katiyen hükümet tarafından ortaya çıkarılmıştır. Eğer bütün insanlar gibi Kürtler de mallarından ve canlarından emin olsalar bu tecavüz ve sataşmalar meydana gelmezdi. Bu tecavüzlerin hepsi dalgaların hücumunun dehşetli etkilerinden korunmak için gemilerin süratle ve şiddetle yürümeye mecbur olduğu gibi birer manevi savunmadır. İyiliği gören, kötülüğü istemez ve görmez!

Yüzü dönük olan görmez bu karanlık yeri
Çeşm-i dünya kararır güneşe baktıkça.

18- Burada bir kelime okunamadı